

Opmerkelijke steunverklaring voor ontwikkelingssamenwerking

WIL HOUT

HET VVD-KAMERLID AYAAN HIRSI Ali baarde eind vorig jaar opzien door in verscheidene debatten de fundamenteën van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid ter discussie te stellen. Volgens Hirsi Ali heeft Nederland de afgelopen vijf decennia aan vele landen ontwikkelingshulp verstrekt zonder dat de hulp merkbaar heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van deze landen. Zij schilderde de Nederlandse hulp af als geld dat in een bodemloze put is gestort, zonder dat de VVD overigens, na daartoe door andere kamerfracties te zijn uitgedaagd, tegen de begroting voor Buitenlandse Zaken stemde.

Hirsi Ali's recente controversiële standpunt doet de lezer belangstellend grijpen naar een publikatie van de Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, over de rol van het nationale belang in de ontwikkelingssamenwerking. Het rapport, van de hand van wetenschappelijk medewerker M. van de Velde, is blijkens de inleiding een voortzetting van eerder werk van de Teldersstichting over de rol van het nationaal belang in het buitenlands beleid en is een poging te bepalen wat 'de juiste invulling van het nationaal belang' (blz. 2) is op het terrein van ontwikkelingssamenwerking.

Al in de inleiding van het rapport wordt duidelijk dat Van de Velde een wezenlijk andere positie inneemt dan zijn partijgenote Hirsi Ali: 'Het gaat uiteraard niet om een omvattende

herziening van het beleid' (blz. 3). Aan het eind van het rapport blijkt de auteur het rapport zelfs te hebben geschreven met de 'smalle marges van de politiek' in het vizier: 'Het ligt [...] niet voor de hand dat die grens [van 0,7% BNP voor officiële ontwikkelingshulp] politiek snel zal worden opgegeven en daarom is het van belang *binnen de grote lijnen van het Nederlands ontwikkelingsbeleid* naar een grotere rol voor het nationaal belang te zoeken.' (blz. 105, cursivering toegevoegd)

In de eerste hoofdstukken schetst Van de Velde een beeld van de belangrijkste problemen van de ontwikkelingslanden (in het rapport opmerkelijk genoeg nog steeds 'Derde Wereld' genoemd) en van de grote lijnen in het beleid ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking in de afgelopen vijf decennia. De volgende hoofdstukken behandelen de belangrijkste motieven van hulpdonoren, alsmede een evaluatie daarvan. In de laatste drie hoofdstukken komt achtereenvolgens aan de orde hoe belangen tot uitdrukking (kunnen en zouden moeten) komen in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid, wat de relatie is (en, vanuit liberale optiek, zou moeten zijn) tussen handel en hulp en hoe de wisselwerking is tussen het Nederlands belang

M. van de Velde: *Belangen in balans: De rol van het nationaal belang in ontwikkelingssamenwerking.*

Den Haag: Prof. Mr. B.M. Teldersstichting, 2003; 117 blz.; 14,- euro; ISBN: 90-73896-26-6

bij ontwikkelingssamenwerking en de belangen van de hulpontvangende landen.

In een karakterisering die sterk aansluit bij de heersende orthodoxie, stelt Van de Velde dat de verspreiding van *armoede* (in soms extreme vorm), de eenzijdige *economische structuur* en de *schuldensituatie* de belangrijkste problemen vormen van vele ontwikkelingslanden. Hij verklaart zich aanhanger van de opvatting dat het bereiken van oplossingen voor deze problemen in hoge mate afhangt van *good governance*, dat hij, in navolging van een tweetal Amerikaanse auteurs, opvat als politieke stabiliteit en de bescherming van eigendom. Van de Velde stelt dat de rol van ontwikkelingssamenwerking beperkt is: 'de weinig hoopvolle cijfers [zouden] politici en andere beleidsmakers moeten nopen tot bescheidenheid in het formuleren van doelstellingen' (blz. 27).

Wat de *motieven* voor het verstrekken van ontwikkelingshulp betreft, signaleert Van de Velde drie hoofdstromen: morele schuld, overwegingen van internationale rechtvaardigheid en het nationaal belang.

Schuld wordt door Van de Velde als motief afgewezen: 'Er is inderdaad geen reden te veronderstellen dat de Noord-Zuid-relatie wordt gekenmerkt door uitbuiting. Integendeel, ook voor ontwikkelingslanden is er geen alternatief voor het kapitalisme en dat hoeft ook niet. Kapitaal discrimineert niet, maar belooft juist goed sociaal-economisch beleid want dat biedt het vertrouwen waar investeerders behoefte aan hebben. [...] Voorzover we over schuld kunnen spreken, is het de schuld van de huidige Westerse overheden dat zij de markt haar werk onvoldoende laat doen. Het Europese landbouwbeleid is daar een jammerlijk voorbeeld van.' (blz. 46) Ook *rechtvaardigheidsoverwegingen* worden door Van de Velde als irrelevant terzijde geschoven: 'Het is prijszwaarlijk wanneer wij gehoor geven aan het morele beroep dat op ons wordt gedaan, maar het gaat te ver om ontwikkelingshulp als een plicht te beschouwen.' (blz. 47)

Nationale belangen zijn volgens Van de Velde de meest solide en best te rechtvaardigen overwegingen voor de verschaffing van ontwikkelingshulp. Van de Velde onderscheidt vijf categorieën van donorbelangen: 1 bijdragen aan de verschaffing van internationale publieke goederen (internationale vrede en veiligheid, financiële stabiliteit, milieubeheer e.d.); 2 stimulering van economische groei in ontwikkelingslanden; 3 behartiging van belangen van actoren in het donorland; 4 verkrijging van concessies van hulpontvangende landen; en 5 verwezenlijking van politiek-strategische doeleinden. Aan de kant van hulpontvangende ontwikkelingslanden gaat het vooral om belangen als het voorzien in bepaalde behoeften (vooral in relatie tot armoedebestrijding) en om verbetering van de mensenrechtensituatie en de kwaliteit van het bestuur.

Van de Velde constateert dat belangen van het bedrijfsleven en van de niet-gouvernementele organisaties soms op gespannen voet staan met de doelstellingen van ontwikke-

lingssamenwerking. Dit is zijns inziens vooral het geval indien de beschikbare gelden voor de behartiging van deelbelangen worden ingezet. Van de Velde ziet, binnen de hierboven gesignaleerde smalle marges, ruimte voor *versterking van de rol van het nationale belang* in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Hij neemt deze ruimte vooral waar ten aanzien van drie punten.

In de *eerste* plaats zou de stringente toepassing van het criterium van *goed bestuur* bij de selectie van partnerlanden in het belang van Nederland zijn. Overeenkomstig de reeds eerder weergegeven nadruk lijkt het de medewerker van de Teldersstichting goed 'als Nederland aan zijn definitie van goed bestuur een overwegend economische invulling gaf' (blz. 78), een formulering waarmee Van de Velde het bredere concept van *good governance*, dat ook onder meer de eerbiediging van mensenrechten en een aantal principes van rechtsstaat en democratie omvat, naar de prullenbak verwijst. Het armoedecriterium zou wat Van de Velde betreft een veel minder doorslaggevende rol moeten spelen bij de landselectie.

In de *tweede* plaats geeft Van de Velde aan dat ontwikkelingssamenwerking in dienst zou kunnen worden gesteld van het *vreemdelingenbeleid*. Hij pleit er in het bijzonder voor dat '[l]anden die het Nederlandse terugkeerbeleid frustreren [...] daar best de financiële gevolgen van [mogen] ondervinden' (blz. 81).

Ten *slotte* stelt Van de Velde dat ontwikkelingssamenwerking het Nederlandse *veiligheidsbelang* kan dienen. Dit kan bijvoorbeeld door landen die aan massavernietigingswapens werken of te weinig aan de bestrijding van terrorisme doen, uit te sluiten van Nederlandse hulp, en door vredesoperaties die bijdragen aan de stabiliteit van bepaalde ontwikkelingslanden uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking te betalen.

In de laatste hoofdstukken breekt

Van de Velde een lans voor *trade not aid*. Aangezien 'met alleen officiële hulp deze landen niet verder zullen komen' (blz. 85), bepleit de auteur, overeenkomstig het eerder gestelde, dat ontwikkelingslanden meer gaan deelnemen aan het internationale handels- en kapitaalverkeer. Hij vindt onder meer dat 'Afrika baat [heeft] bij meer, niet bij minder globalisering'. Voorts stelt hij: 'Landen bevinden zich veelal in een uitzichtloze exportpositie omdat investeerders wordt [sic] afgeschrikt door eindeloze oorlogen, corruptie en wanbestuur.' (blz. 87) Het handelsbeleid van de geïndustrialiseerde landen dient gewijzigd te worden – in het bijzonder wijst Van de Velde op afschaffing van het Europese landbouwbeleid en het aanpakken van de tariefescalatie – ten behoeve van de groeimogelijkheden van ontwikkelingslanden.

Wat het Nederlandse ontwikkelingsbeleid betreft, stelt Van de Velde nog dat het uitgangspunt van *ownership* beter dient te worden ingevuld dan tot op heden is gebeurd. Hij constateert dat Nederland de neiging heeft te nadrukkelijk te bepalen wat hulpontvangende landen moeten willen. Ontwikkelingslanden moeten volgens Van de Velde vrijer worden gelaten in het bepalen van de eigen beleidsprioriteiten en Nederland zou de partnerlanden *niet* voor de voeten moeten lopen 'met dialogen over goed bestuur en armoedebestrijding' (blz. 100).

Vele belangstellenden in ontwikkelingssamenwerking zullen de keuzen die Van de Velde in zijn rapport maakt niet onderschrijven en vooral terugschrikken voor de liberale wens het beleid op dit terrein door te lichten op zijn bijdrage aan het Nederlands belang. Hoe men de keuzen in het rapport van de Teldersstichting ook waardeert, het is in ieder geval te prijzen dat de liberale *think tank* een bijdrage wil leveren aan de discussie over dit voor de Nederlandse politiek belangrijke beleidsterrein. Door de publikatie van een uiterst leesbaar en

toegankelijk rapport maakt het wetenschappelijk bureau van de VVD duidelijk belang te hechten aan ontwikkelingssamenwerking.

Het is opmerkelijk dat het bureau zich op het standpunt stelt – zoals uitgedrukt in het citaat in de derde paragraaf van deze bespreking – dat geen al te radicale wijzigingen in het beleid dienen te worden aangebracht. In het licht van de recente radicale stellingname van het liberale kamerlid Hirsi Ali is de steunverklaring van de Teldersstichting voor ontwikke-

lingssamenwerking zonder meer sailant te noemen. Gelet op het feit dat van Hirsi Ali sinds december jl. weinig meer is vernomen over dit beleidsterrein, lijken de ‘realisten’ binnen de VVD, onder wie de auteur van het hier besproken rapport, aan de winnende hand. De discussie over het Nederlandse ontwikkelingsbeleid heeft veel baat bij een kritische bijdrage van de VVD en haar wetenschappelijk bureau. Het ware daarbij wel te hopen dat het kritisch engagement dat spreekt uit Van de Veldes

rapport de overhand heeft bij de VVD-woordvoerders in plaats van ongefundeerd negativisme à la Hirsi Ali.

DR WIL HOUT is universitair hoofddocent voor internationale ontwikkelingsvraagstukken aan het Institute of Social Studies te Den Haag; hij is co-auteur van een te verschijnen voorstudie voor de evaluatie van de sectorale benadering en het landenbeleid voor de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie.

De ‘belaste relatie’ vanuit Nederlands en Surinaams perspectief

ROSEMARIJN HOEFTE

Wouter Gortzak: *Nederland-Suriname: de herkansing.*

Amsterdam: Wiardi Beckman Stichting/Mets & Schilt, 2003; 207 blz.; 14,= euro; ISBN: 90-5330-380-4

Jules A. Wijdenbosch: *Een toekomst: een boekwerk in het kader van de wederopbouw van de Republiek Suriname.*

Groningen: Gopher Publishers, 2003; 242 blz.; 16,50 euro; ISBN: 90-5974-027-0

Volgend jaar is Suriname dertig jaar onafhankelijk van Nederland, maar ‘bevrijd’ van elkaar zijn de twee landen niet. De verhouding is en blijft gespannen. De soevereiniteits-overdracht ging vergezeld van een gouden handdruk van meer dan vier miljard Nederlandse gulden, waarvan een deel nog in Haagse handen is. Door deze financiële kwestie houden de twee landen elkaar in gijzeling of, zoals de Nederlandse minister voor Ontwikkelingssamenwerking Agnes van Ardenne het positiever formuleert: ‘we zijn aan elkaar verplicht’. In het rapport *Een belaste relatie*, dat de ontwikkelingssamenwerking tussen Nederland en Suriname van 1975 tot 2000 analyseert, wordt bovendien geconcludeerd dat het ontwik-

kelingsgeld wel rechtmatig, maar niet doelmatig is besteed.¹

Harde, maar geen verrassende woorden. De ontgoocheling in Nederland is groot, ook bij velen in de Partij van de Arbeid, die toch een groot voorstander was van de Surinaamse onafhankelijkheid. In 2001 schreef journalist John Jansen van Galen in opdracht van de Wiardi Beckman Stichting een boek met de veelzeggende titel: *Het Suriname-syndroom*.² Eind 2003 verscheen een volgende kritische analyse over Nederlands-Surinaamse betrekkingen van de hand van Wouter Gortzak.

Gortzak, oud-journalist en voormalig fractievoorzitter van de stadsdeelraad Amsterdam Zuidoost en oud-lid van de Tweede Kamer

voor de PvdA, vraagt zich ook af waarom de verhoudingen tussen Suriname en Nederland zo moeizaam zijn en waarom de Nederlandse steun niet tot economische vooruitgang in de voormalige kolonie heeft geleid. Zich baserend op zijn ervaringen in ‘Zuidoost’ stelt hij onomwonden: ‘Nederlandse bestuurders zijn nu eens te paternalistisch en dan weer te labbekakig. In het ene geval spreken zij de Surinamers bevoogdend toe. In het andere, bevreesd hun Surinaamse collega’s geen respect te betuigen of bevangen door een postkoloniaal schuldgevoel, houden zij hun mening voor zich. En Surinaamse autoriteiten, die ook wel weten hulpafhankelijk te zijn, roeren de anti-Nederlandse trom om hun

gêne daarover te verhullen.’ (blz. 21) Gortzak illustreert deze mening met de in Surinaamse politieke kringen bestaande irritaties over Haagse bemoeienissen (zowel in ‘bestraffende’ als ‘belonende’ zin), die in Paramaribo toch al gauw worden opgevat als inmenging in binnenlandse aangelegenheden. Hij stipt daarbij aan dat de belangrijke politieke partijen geen ruimte bieden om jongere generaties, ‘onbelast’ met het verleden, aan de macht te laten komen.

Gortzak bepleit de ‘overgang van een primair emotioneel geladen verhouding naar een zakelijker relatie die voorziet in realistische samenwerkingsdoelen en adequate evaluatie van het effect van ingezet geld en menskracht’ (blz. 24). Hij analyseert hoe een nieuwe relatie eruit zou kunnen zien en inventariseert de bestaande, talrijke culturele en andere contacten tussen Nederland en Suriname. Hij karakteriseert de stedenbanden en andere ambtelijke uitwisselingen als ‘een eruptie van samenwerkingsverbanden’ (blz. 73). Ietwat sarcastisch stelt hij: ‘er wordt over Suriname wel eens gezegd dat het land zo vruchtbaar is dat je er maar een stok in de grond hoeft te steken of er komen blaadjes aan. Met een variant daarop kun je beweren dat je maar een Nederlandse ambtenaar naar Suriname hoeft te sturen of hij komt met een forse boodschappenlijst terug.’ (blz. 80)

Gortzak is dus niet positief over de baaierd van steunrelaties, die volgens hem niet bijdragen aan structurele en duurzame verbetering van de sociaal-economische condities in Suriname. Toch ziet hij wel een lichtpuntje: dit soort steunverlening biedt een forum voor Surinaamse Nederlanders om zich in te zetten voor hun land van herkomst. Maar hij stelt dat aan overheden en de honderden NGO’s hogere eisen dienen te worden gesteld op het gebied van duurzame ontwikkeling. Bovendien wor-

den de stedenbanden gebruikt om migranten bij de gemeente te betrekken. Terecht bekritiseert Gortzak dit gebruik van ontwikkelingsgeld ten behoeve van gemeentelijk diversiteitsbeleid.

De kern van het probleem is echter de asymmetrie in de relaties: op nationaal niveau, want van de beleden gelijkwaardigheid tussen twee onafhankelijke landen is natuurlijk geen sprake, maar ook, en dat benadrukt Gortzak veel minder, op lager niveau: van wezenlijke samenwerking is geen sprake, het is toch al gauw ‘u vraagt, wij draaien’. In het geval van Nederlands-Surinaamse relaties legt kritisch denken het te vaak af tegen schuldgevoelens en paternalisme enerzijds en slachtoffergedrag anderzijds. Het verleden van kolonialisme, slavernij en contractarbeid is niet uit te wissen, maar leidt aan beide kanten van de oceaan tot verstarring over in te lossen schulden en vermeende morele verplichtingen. Surinaams wantrouwen over de eigenlijke Nederlandse bedoelingen maakt de verhoudingen nog gecompliceerder. Gortzak zet vraagtekens bij de ‘historische band’ tussen beide landen en de betekenis in dit verband van het gegeven dat ongeveer eenderde van de Surinaamse bevolking in Nederland woont, echter zonder te concluderen dat deze twee argumenten *niet* steekhoudend zijn in de toekomstige relaties tussen Den Haag en Paramaribo.

Hoe nu verder? De asymmetrie tussen beide landen zal blijven bestaan, en dus een bron van spanning blijven, maar volgens Gortzak is dit probleem op te vangen door onderlinge overeenstemming over gezamenlijk na te streven doelen. De verdragsmiddelen van 1975 zijn nog niet uitgeput. Gortzak bepleit de huidige bilaterale relatie voort te zetten totdat de verdragsgelden aan Suriname in hun geheel zijn overgemaakt. Daarbij stelt hij wel als eis dat Suriname de gemaakte

afspraken over een sectorale aanpak nakomt. In *deze fase* ziet hij géén heil in pogingen verdragsmiddelen via internationale instellingen, zoals het IMF, de Wereldbank of Interamerikaanse Ontwikkelingsbank te distribueren. Als de verdragsmiddelen zijn uitgeput, zullen nieuwe uitgangspunten voor bilaterale betrekkingen tussen de twee landen moeten worden geformuleerd. En niet verrassend roept Gortzak dus op tot een relatie die op zakelijke, niet op emotionele overwegingen is gebaseerd. Een kritische kijk op het verleden (‘Een belaste relatie’) zou van groter gewicht moeten zijn dan ‘historische banden’ en ‘de aanwezigheid van honderdduizenden Surinamers in Nederland’. Idealiter ziet hij een Nederlandse betrokkenheid bij Suriname, zonder dat dit zal leiden tot medeverantwoordelijkheid. Financiële steun zal via een sectorbenadering of via internationale instellingen moeten plaatsvinden. In geen geval zal de Surinaamse steunafhankelijkheid mogen worden gecontinueerd. Alleen concrete en haalbare doelen, die door beide landen zijn vastgesteld, dienen ondersteund te worden. Ten slotte onderstreept Gortzak het belang van de integratie van Suriname in de Caraïbische regio.

Jammer genoeg heeft Gortzak geen kans gezien zijn analyses en toekomstbeelden voor te leggen aan Surinaamse politici en beleidsmakers. Daardoor is *Nederland-Suriname: de herkansing* toch wel erg vanuit een Nederlands perspectief geschreven. Hoe zouden zijn opmerkingen over een kritische kijk op het verleden zijn gevallen bij de huidige Surinaamse regeringspolitici, die zo afwijzend hebben gereageerd op de inhoud van *Een belaste relatie*? Hun reactie lijkt erop te duiden dat het gemakkelijker gezegd dan gedaan is kritisch naar verleden en heden te kijken en daarop een toekomstig beleid te baseren.

Een Surinaams inzicht op de toekomst van het land wordt wel geboden door het boek *Een toekomst: een boekwerk in het kader van de wederopbouw van de Republiek Suriname* van de hand van ex-president Jules A. Wijdenbosch, die een veelheid van onderwerpen, van regulering van de kleinnijnbouw tot peuteropvang, na 'diepgaande bezinning' ter sprake brengt in een discussie met een 'Alternatief Parlement' (blz. 15). In de relatie tussen Suriname en Nederland streeft ook Wijdenbosch naar een goede en zakelijke samenwerking, waarbij wederzijds voordeel, respect en vertrouwen en behoud van soevereiniteit voorop dienen te staan. Verder roept hij op tot een topoverleg om inzicht te krijgen 'in de waarde, de status en de effecten van de ont-

wikkelingsrelatie middels een evaluatie van de bijkans 22 Verdragen alsmede een toetsing op doelmatigheid van deze Verdragen' (blz. 177).

Wijdenbosch en Gortzak lijken het op het punt van de toekomst van de Surinaams-Nederlandse verhoudingen op grote lijnen eens te zijn, maar verder verschillen hun publikaties wezenlijk van elkaar. Wijdenbosch presenteert een opsomming van punten en hij snijdt een veelheid van onderwerpen aan, maar zijn boek debiteert meer gemeenplaatsen dan dat het concrete voorstellen en oplossingen aandraagt. Gortzaks achtergrond als journalist verloochent zich niet in zijn prettig leesbare analyse. De vraag is echter of zijn voorstellen uitvoerbaar zullen zijn, omdat de

praktijk, in Den Haag en in het bijzonder Paramaribo, vaak weerbarstiger blijkt dan vooraf gedacht.

Noten

- 1 Dirk Kruijt & Marion Maks, *Een belaste relatie: 25 jaar ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname, 1975-2000* (2003). Een samenvatting van dit rapport is te lezen op de website van de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling: www.ncdo.nl.
- 2 John Jansen van Galen, *Het Suriname-syndroom: de PvdA tussen Den Haag en Paramaribo*, Amsterdam: Bert Bakker, 2001.

ROSEMARIJN HOEFTE is als hoofd van de Caribische afdeling en redacteur van de *Nieuwe West Indische Gids* verbonden aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden.

Islam in het Egyptisch en Jordaans politiek discours

EELKO HOOIJMAAIJERS

Judith Jolen: *The Quest for Legitimacy. The Role of Islam in the State's Political Discourse in Egypt and Jordan* (1979-1996).

Z.p.: *Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen*, 2003; 219 blz.; ISBN: 90-90-17431-1

De verhoudingen tussen islamitische organisaties en bewegingen en de diverse regimes in het Midden-Oosten zijn meestal moeizaam. Staatshoofden in de regio – of het nu ging om Nasser, vader en zoon Asad, de sjah van Perzië of Saddam Hoessein – hebben altijd geprobeerd een relatie met islamitische bewegingen na te streven waarin enerzijds de islam diende ter ondersteuning of zelfs legitimatie van het bewind, maar anderzijds de kritiek op het bewind vanuit die zelfde bewegingen werd afgekocht of onderdrukt. De val van de sjah in 1979, de moord op Sadat in 1981 en de massamoorden in Hama en Aleppo in 1982 zijn maar een paar voorbeelden die duidelijk

maken dat dit meestal niet zonder geweld of onderdrukking ging.

In het begin van de jaren tachtig namen de activiteiten van islamitische organisaties in het Midden-Oosten toe. Veel van deze organisaties – zoals de Moslimbroederschap in Egypte – hielden zich aanvankelijk vooral bezig met werk in de gezondheidszorg, het onderwijs en het verzorgen van sociale voorzieningen. De verloren oorlogen tegen Israël, de Camp David-akkoorden en de economische crisis van de jaren zeventig hadden de seculiere nationalistische regeringen in het Midden-Oosten in diskrediet gebracht. Islamistische organisaties breidden hun invloed uit en bleken in staat hun groeiende populariteit

en hun effectieve infrastructuur te gebruiken voor het verspreiden van hun religieuze en politieke ideeën. Een belangrijk doel van deze activiteiten vormde het invoeren van een islamitische wetgeving en het weren van Westerse invloeden uit de Arabische samenleving. De regeringen van het Midden-Oosten – maar ook de meestal door de staat gecontroleerde religieuze autoriteiten – werd verweten het islamitische gedachtengoed te verkwanselen.

In haar proefschrift probeert mw. Jolen de vraag te beantwoorden hoe de regeringen van Egypte en Jordanië in de periode 1979–1996 geprobeerd hebben hun politiek te legitimeren tegenover

deze aanvallen vanuit islamistische hoek. Zij vraagt zich in het bijzonder af in hoeverre islamistische argumenten een rol in deze rechtvaardiging hebben gespeeld en wat de houding is geweest van het door de staat gefinancierde religieuze *establishment*. Zij baseert zich hierbij voor een groot deel op toespraken van de Egyptische presidenten Sadat en Mubarak, van de Jordaanse koning Hoessein en publicaties van de Al-Azhar Universiteit te Kaïro.

Legitimatatie van macht is in het Midden-Oosten een moeizame kwestie. De meeste staten zijn niet oud en kunnen nauwelijks bogen op een glorieus verleden of algemeen erkende grenzen. De regimes in landen als Egypte, Syrië en – tot voor kort – Irak zijn in de jaren vijftig en zestig via staatsgrepen aan de macht gekomen en genieten overduidelijk niet de steun van een groot deel van de bevolking. Ook de Arabische vorstenhuizen zijn nog jong. Hun legitimatiegronden zijn doorgaans gebaseerd op stamverwantschappen, maar ook op religie: zij claimen afstamming van de Profeet, zij zijn bewaker van de Heilige Plaatsen of presenteren zich als Verdediger van het Geloof. Akkoorden met Israël, het toelaten van Amerikaanse troepen in de oorlogen tegen Irak, alsmede een algemeen onvermogen om de eigen bevolking fatsoenlijk te besturen, hebben de geloofwaardigheid van deze vorsten behoorlijk aangetast.

De studie van mw. Jolen laat duidelijk zien dat er in de mate van onderdrukking van tegenstanders, maar ook in het gebruik van islamistische argumenten in het politieke discours door de desbetreffende staatshoofden nuanceverschillen zijn. In Egypte én Jordanië speelt de islam een grote rol bij zowel het verkrijgen van steun van de bevolking als het demoniseren van tegenstanders, die worden afgeschilderd als verraders of als op een dwaalspoor gebrachte groep mallo-

ten. Sadat, Mubarak en Hoessein hadden hierbij het probleem dat zij degenen waren die een akkoord hadden gesloten met Israël en goede betrekkingen onderhielden met de Verenigde Staten. Interessant is dat Sadat zich hierbij nadrukkelijker probeerde te manifesteren als een islamitisch staatshoofd, terwijl Mubarak meer en meer de aandacht ging vestigen op het veronderstelde democratische karakter van zijn regering. De retoriek die beide Egyptische presidenten hierbij gebruikten, is voorspelbaar en ze gaat op den duur vervelen voor de verwende Westerse lezer.

Interessant is de afwijkende positie van de door de staat gecontroleerde Al-Azhar Universiteit. Na de moord op Sadat in 1981 en aanslagen op toeristen in dat zelfde decennium kwam het hoofd van deze religieuze instantie – de Sheikh Al-Azhar – met veroordelingen van islamistische organisaties die niet zo krachtig waren als men misschien had verwacht. In tegenstelling tot de Egyptische regering – die vooral de aandacht vestigde op ‘buitenlandse’ invloeden en het misleide karakter van de islamisten zelf – zocht de Sheikh Al-Azhar de oorzaak van hun succes vooral in tekortkomingen van de Egyptische samenleving zelf. In het bijzonder de gebrekkige religieuze vorming en de ‘immorele’ invloed van de verwesterde Egyptische pers werden door het religieuze *establishment* opgevoerd als oorzaken van het geweld. Het lijkt erop dat de opkomst van het islamisme in de ogen van de gevestigde religieuze organisaties vooral een kans is om de eigen greep op de samenleving te versterken.

De positie van koning Hoessein was volstrekt anders dan die van zijn Egyptische collega's. Als afstammeling van de Profeet kon hij spreken met rechtstreeks religieus gezag en had hij de medewerking van formele godsdienstige

instanties veel minder nodig. Bovendien werd Hoesseins verhouding met allerhande islamistische bewegingen pas grimmiger toen hij in de jaren negentig de relaties met Israël formaliseerde en iets probeerde te doen aan aanslagen tegen Syrische doelen vanaf Jordaans grondgebied. In Hoesseins toespraken werd meer nadruk gelegd op historische gegevens, zoals de rol van het Hasjemitische koningshuis in de Arabische Opstand tegen het Osmaanse Rijk en de oorlog tegen Israël in 1948.

Er zijn wel wat kanttekeningen te plaatsen bij het proefschrift van mw. Jolen. De gebruikte bronnen zijn voornamelijk toespraken en officiële verklaringen, waarvan de gebruikte argumenten netjes op een rijtje worden gezet. Het verhaal blijft hiermee vaak steken in oppervlakkige en niet erg boeiende beschrijvingen van wat de gemiddelde Arabische dictator te melden heeft als hij zijn bevolking toespreekt. Door zich te beperken tot regeringsbronnen blijft de ‘tegenpartij’ – de islamistische groeperingen waarop wordt gereageerd – vrijwel onbesproken. Om welke organisaties gaat het nu precies? Wat zijn hun onderlinge verschillen? Is er verschil tussen Shi'itische, Wahhabitische of andere Soennitische groeperingen? Maakt dit iets uit voor de aard van hun klachten tegen het regime? Zijn er pogingen tot dialoog geweest? Hoe ligt de verhouding tussen islamistische groeperingen die min of meer binnen het bestaande bestel opereren en zij die hun toevlucht nemen tot geweld? Hoe groot is hun aanhang nu precies? Mw. Jolen geeft op geen van deze vragen antwoord. Dit maakt dat haar studie aan diepte inboet.

Ook het historisch overzicht is minder sterk. Er wordt een opsomming gegeven van de gebeurtenissen die in een bepaald jaar plaatsvonden zonder een poging tot duiding daarvan of een overzicht van

het historische debat dat hierover heeft plaatsgehad.

Mw. Jolen heeft een belangrijk thema in de discussie over de politieke legitimatieprocessen in het Midden-Oosten op een overzichtelijke manier voor het voetlicht

gebracht. De plaats in deze discussie van op de islam gebaseerde argumenten is minder ondubbelzinnig en overzichtelijk dan wij als Westerlingen vaak geneigd zijn te denken. Het is de verdienste van mw. Jolen dat zij dit met haar

proefschrift duidelijk heeft gemaakt.

EELKO HOOIJMAAIJERS is docent Geschiedenis van het Moderne Midden-Oosten aan het Instituut voor Talen en Culturen van het Midden-Oosten (TCMO) van de Rijksuniversiteit Groningen.

Kapitaalbewegingen en armoede

KAREL VAN HOESTENBERGHE

E.V.K. Fitzgerald: *Global Markets and the Developing Economy*.
Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan,
2003; xix + 224 blz.; £ 50,=
ISBN 1-4039-1538-5

De invloed van de financiële globalisering op de economische ontwikkeling van arme landen wordt in dit boek grondig behandeld. De kapitaalmarkten werken meer en meer geïntegreerd in de wereldeconomie. Volgens het officiële paradigma en de zg. Consensus van Washington is deze liberalisering, gekoppeld aan structurele aanpassingen, privatiseringen en beheersing van de publieke financiën, goed voor ontwikkelingslanden.

Toch blijven de problemen levensgroot. Financiële crisissen doen zich voor in Mexico, Argentinië, Rusland, Oost-Azië en elders. Deze dramatische gebeurtenissen op de geld- en kapitaalmarkten dwingen de internationale instanties tot meer voorzichtigheid en veranderingen in de aanpak. Donoren krijgen de neiging project- of overheidssteun te vervangen door humanitaire noodhulp en steun aan de private sectoren.

Intussen blijven de investeringen in de meeste arme landen achterwege. Globaal genomen zijn zij onvoldoende om de armoede terug te dringen. Sparen en investeren op mondiaal niveau zijn niet in evenwicht, het rentemechanisme werkt niet of niet goed. Wat de gezinnen

opzij leggen, komt niet terecht bij ondernemers in arme landen. Het spaargeld wordt ergens veilig weggezet, gezien de onzekerheid (de risicofactor), de ondoorzichtigheid (het tekort aan informatie) en uit vrees voor onbetrouwbaarheid (verkeerde informatie). Micro-ondernemingen en de informele sector spelen in het geheel geen rol bij financieringsbestedingen vanuit de internationale kapitaalmarkt. Het gevolg zijn trage groei, permanente massale werkloosheid en stijgende armoede.

Voor dit kernvraagstuk van de mondiale armoedeproblematiek – de wisselwerking van internationale financiële markten enerzijds met het lokaal sparen en investeren in ontwikkelingslanden anderzijds – zijn de klassieke antwoorden van de economische doctrine ontoereikend. De neo-klassieke liberaliserende werking van de markten leidt ertoe dat te veel financiële middelen niet voor produktieve investeringen maar voor liquide beleggingen worden ingezet.

Bij het behandelen van de effectiviteit van globale financiële markten komt de auteur uit op de financiële turbulentie, de schuldenlasten, de belastingparadijzen, en alles

wat de vluchtigheid van internationale kapitaalstromen in de hand werkt. Terugkeer naar een interventionistische, keynesiaanse aanpak wordt daarom in dit boek aanbevolen, gericht op stimulering van investeringen en werkgelegenheid in arme landen. In plaats van de zg. Tobin-tax op korte-termijntransacties op internationale geldmarkten doet de auteur meer structurele voorstellen inzake de noodzaak van regulering en kanalisering van internationale kapitaalbewegingen.

Bij het doorlichten van de financiële architectuur van het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Bank voor Internationale Betalingen worden voorstellen geformuleerd zoals de oprichting van een mondiale kredietverzekeringsmaatschappij die zou gaan opereren naast het IMF. Zo zou een mechanisme ontstaan, gebaseerd op trekkingsrechten, waardoor kredietcrisisen voorkomen en desnoods opgevangen kunnen worden, wat uiteindelijk tot gevolg zal hebben dat internationaal kapitaal gemakkelijker hun weg vinden naar investeerders in arme landen.

Aan de kant van de ontwikkelingslanden is ook veel werk te verrichten, zeker op het terrein van de

wetgeving voor investeringen, het garanderen van aangegane verbindingsen, en goed bestuur in het algemeen. Het aanvaarden via internationale verdragen van bindende regels voor grensoverschrijdende investeringen, waarbij fiscale afspraken niet meer teruggeschroefd kunnen worden en garanties ingebouwd blijven, zou ook een stap in de goede richting zijn.

Een lacune van het boek is dat de aandacht vooral uitgaat naar financiële markten, daar waar de titel verwijst naar mondiale markten in het algemeen. Ontwikkelingseconomische dimensies van de werking van internationale markten van goederen en diensten wor-

den niet uitgediept. Zo worden de landbouwsubsidiepolitiek van Europa en de Verenigde Staten en het ontwrichtend karakter ervan op lokale markten in arme landen niet behandeld. De moeilijke toegang tot arbeidsmarkten in ontwikkelde landen voor werkzoekenden uit arme landen komt evenmin aan bod. Ook voor de regionale dimensie, bijvoorbeeld de rol van NEPAD, wordt geen plaats ingeruimd. De vraag rijst dus of dit boek wel de titel *Global Markets and the Developing Economy* kan waarmaken.

Toch heeft de auteur, hoogleraar in Oxford en aan het Institute of Social Studies in Den Haag, een

voortreffelijk werk geschreven, het laatste in de *International Finance and Development Series* – een titel die meer strookt met de inhoud van het boek.

Dit werk is bestemd voor beleidsbepalers van internationale organisaties, ministeries van buitenlandse zaken en ook van multinationale ondernemingen. Het onderwerp is zo fundamenteel, dat verdere uitwerking ervan en toetsing van de geformuleerde voorstellen aan het politiek haalbare verantwoord zouden zijn.

DR. KAREL VAN HOESTENBERGHE is namens de Europese Unie werkzaam als economisch adviseur bij de ECOWAS in Abuja, Nigeria.

Agenda

Deze rubriek bevat beknopte aankondigingen van bijeenkomsten op het terrein van de internationale betrekkingen die een openbaar karakter hebben. Kopij, bij voorkeur in voorbereide vorm, kan uiterlijk de vijfde dag van de maand voorafgaande aan de maand van verschijning van beoogd nummer van de *Internationale Spectator* worden ingeleverd bij mevr. S. van Ankeren, Instituut Clingendael, Postbus 93080, 2509 AB Den Haag, fax. 070-3282002; tel. 070-3245384.

Activiteit Voor of tegen de Europese grondwet? (debat tussen Jan Marijnissen, fractievoorzitter van de SP in de Tweede kamer, en Max van den Berg, lijsttrekker van de PvdA voor de Europese verkiezingen, onder voorzitterschap van Margriet Vromans)
Plaats De Rode Hoed, Keizersgracht 102, Amsterdam
Organisator Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en de Rode Hoed
Kosten gratis
Datum 17 mei (20.15 uur)
Aanmelding René Danen (tel. 020-5217600; email: r.danen@publiek-politiek.nl)

Who's afraid of European information (seminar)
European Institute of Public Administration (EIPA), O.L. Vrouweplein 22, Maastricht
EIPA
650,= euro
24-25 mei
Mw. Joyce Groneschild (tel. 043-3296357; email: j.groneschild@eipa-nl.com)

Activiteit Liberaal Globalisme, Sociale Cohesie en Duurzame Globalisering (symposium)
Plaats Universiteit Leiden, Academiegebouw, U-Raadzaal, Rapenburg 73, Leiden
Organisator E.M. Meijers Instituut voor Rechtswetenschappelijk Onderzoek
Kosten 25,= euro (10,= euro voor promovendi; gratis voor studenten)
Datum 4 juni (09.00-17.00 uur)
Aanmelding Mw. H.J. Boumlak, E.M. Meijers Instituut (tel. 071-5275200; email: h.j.boumlak@law.leidenuniv.nl)

Activiteit The Future of Moldova (conferentie)
Plaats Instituut Clingendael, Den Haag
Organisator Instituut Clingendael i.s.m. het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken (NGIZ)
Kosten gratis
Datum 7 juni (14.00-18.00 uur)
Aanmelding Mw. Cheryna Abdoel Wahid, afdeling Onderzoek Instituut Clingendael (email: research@clingendael.nl)

Corporate Governance (seminar)
European Institute of Public Administration (EIPA), O.L. Vrouweplein 22, Maastricht
EIPA
695,= euro
17-18 juni
Mw. Noëlle Debie (tel. 043-3296226; email: n.debie@eipa-nl.com)

Activiteit Actualiteiten mensenrechtenverdragen (interactief hoorcollege)
Plaats Juridisch PAO Utrecht, Janskerkhof 3, Utrecht
Organisator Juridisch PAO Utrecht i.s.m. Instituut voor de Mensenrechten (SIM) en het Willem Pompe Instituut
Kosten 550,= euro (incl. cursusmateriaal, lunch en consumpties)
Datum 28 sept (09.30-17.00 uur)
Aanmelding Mw. Esther van Zoen (tel. 030-2538651); zie ook: www.law.uu.nl/pao